

Nikita Chrusjtjov

Utrensningarnas år

Följande, som handlar om utrensningarna i Sovjet under 1930-talet, är ett utdrag ur *Chrusjtjov minns*. Inledningen (*kursiverad*) och noterna är författade av den brittiske historikern Edward Crankshaw (dvs inte av Chrusjtjov själv). Boken kom ut på svenska 1970. Se även litteraturtipsen allra sist.

Vad som här följer är en oundvikligen selektiv och snedvriden berättelse om det ohyggligaste skedet av Sovjetunionens historia. Chrusjtjov var till en början inte — som Molotov och Malenkov — aktivt inblandad i utrensnings-årens excesser. Han blev det först i och med att han 1938 skickades till Ukraina för att avsluta den stora utrensning som pågick där och att sedan återuppbygga den sönderbrutna partiapparaten. Men Chrusjtjov visste även dessförinnan åtskilligt om vad som försiggick. Han drog nämligen direkt nytta av att flera av hans äldre kolleger förlorade livet, och han säger exempelvis i Jaroslavskij-affären tillräckligt för att det skall stå klart att han i likhet med alla andra äldre partifunktionärer vid samma tid själv utförde låga handlingar även före sin ankomst till Kiev. Föreliggande kapitel bör jämföras med de ställen i det hemliga talet som behandlar arrestering, tortyr och avrättning av människor som hade visat sig fullkomligt oskyldiga till det som lades dem till last — låt vara att de var skyldiga till annat. Hela denna ruskiga historia blev även i sina detaljer snart känd i väst, men först genom det hemliga talet bekräftades fasorna av officiell sovjetkälla. Vi noterar, att Chrusjtjov i sitt tal inte ger någon föreställning om mordandets omfattning. Han begränsar sig också till att avslöja de brott som Stalin begick mot partiet och armén: han har inte ett ord att säga om skräckväldets verkningar för de hundratusentals enkla partimedlemmarna och för de partilösa. Chrusjtjov behandlar således endast Stalins brott mot kommunistpartiet, inte hans brott mot sovjetfolket som helhet. Den vanligaste uppskattningen av antalet partimedlemmar som arresterades kommer nära en miljon. De partilösa medborgare som arresterades var minst sju gånger så många. Det bör nämnas att det avsiktliga torterandet av fångar i samband med förhör (alltså någonting annat än spontana sparkar och slag och dylikt) var förbjudna i de reglementen som gällde till 1937. I början av detta år eller mot slutet av 1936 utfärdades nya bestämmelser vilka medgav bruket av tortyr. Denna godtogs omsider av partiets centralkommitté 1939. (Robert Conquests "Den stora terrorn" är den ojämförligt bästa och fylligaste undersökning som finns av utrensningarna som helhet. Detta verk är över huvud taget nödvändigt för att erhålla en insikt om utrensningarnas omfattning. Den kanske mest avslöjande berättelsen om vad en utrensad partimedlem fick utstå är Jevgenia S. Ginzburgs "Resa till avgrunden".)

När jag försöker ge en objektiv och koncentrerad analys av Stalins negativa sidor, måste jag också säga någonting om den princip som Stalin införde att hänsynslöst stämpla partimedlemmar som folkfiender för att sedan ställa dem inför rätta och få dem eliminerade. Vårt parti har ännu inte helt hämtat sig efter de skador som tillfogades det under utrensningarna. De attityder som Stalin inpräglade hos många partimedlemmar efterlämnade ett slags inkrustering i många människors, i synnerhet enfaldiga och inskränkta människors medvetande. Ännu i dag träffar man på människor som anser att Stalins tillvägagångssätt var det enda riktiga sättet att bygga upp socialismen och att få någonting gjort i vårt land. Vad mig själv beträffar, anser jag att det återspeglar en mycket primitiv slavmentalitet att säga att folk inte vill arbeta om de inte har

någon över sig som klatschar med piskan över deras huvuden. Om ni tror på den psykologi som tillämpas i ett slavsamhälle — nämligen att människor måste hållas i schack med våld, annars gör de uppror — hör kanske också ni till dem som anser att det förtryck som Stalin utövade mot det ryska folket var historiskt oundvikligt. Men jag tror att ett sådant påstående är rent nonsens. Dessutom motsäger det en av de grundläggande teserna i vår marxistisk-leninistiska doktrin, nämligen att det är folket som skapar historien, inte en ensam kraftfull personlighet. Oktoberrevolutionen genomfördes som ett gensvar på Lenins medryckande rationella ledarskap, inte under hans förlä. Folket följde Lenin därför att de trodde på honom, inte för att de fruktade honom. Lenin drog fram folkets aspirationer och förenade dem till ett sammanhängande helt. Stalin försökte skrämja folket och partiet till blind lydnad.

Alltsammans började en kväll 1934. Telefonen ringde och jag lyfte luren. Det var Kaganovitj. ”Jag ringer från politbyrån. Kom hit genast. Det är viktigt.”

Jag begav mig raka vägen till Kreml. Där möttes jag av Kaganovitj. Han såg nervös och uppskrämd ut. Jag var genast på min vakt, beredd på det värsta. ”Vad står på?” tänkte jag för mig själv.

”Här har hänt en ohygglig tragedi”, sade Kaganovitj. ”Kirov har blivit mördad i Leningrad. Jag ska berätta alla detaljer senare. Just nu diskuterar politbyrån händelsen. Vi sätter ihop en delegation som skall resa till Leningrad — Stalin, Vorosjilov, Molotov, plus en delegation om sextio personer från partiorganisationen i Moskva och arbetarklassen i Moskva. Ni skall ingå i hedersvakten och sedan eskortera Kirovs stoft tillbaka till Moskva.” Mot detta hade jag ingenting att invända.

Jag gick raka vägen till partikommittén i Moskva. Jag valde ut deltagarna i delegationen och avreste redan samma kväll till Leningrad. Jag såg varken Stalin, Vorosjilov eller Molotov. De reste separat i speciella järnvägsvagnar. Det verkade på mig som om hela staden Leningrad var försänkt i sorg, men det kan ju hända att jag helt enkelt projicerade mina egna känslor på alla andra.

Vi svävade alla i fullständig okunnighet om vad som verkligen hade hänt. Vi visste bara att Kirovs mördare var en man vid namn Nikolajev som hade uteslutits ur partiet för att han hade deltagit i Trotskijs konspiration — vilket tydde på att trotskisterna stod bakom det hela. Vi var alla besjälade av uppriktig harm och indignation.¹

Jag minns inte hur länge vi stannade i Leningrad — två eller tre dagar, skulle jag tro. Vi stod i tur

¹ S. M. Kirov som länge hade varit en hängiven stalinist, hade byggt upp en mycket stark ställning som ledare för partiet i Leningrad, i vilken befattning han hade efterträtt Zinovjev. Sedan han hjälpt Stalin att besegra oppositionen, opponerade han sig mot tanken på att det nu skulle vara nödvändigt och önskvärt att fortsätta en politik av hämndaktioner och förföljelser — framför allt om dessa åtgärder också innefattade dödsdomar. Han var den ende i Stalins närmaste omgivning som hade mod att rent ut säga vad han tänkte och som av andra som delade hans åsikter kunde betraktas som en alternativ ledare. Han blev skjuten på sitt tjänsterum i Leningrad den 1 december 1934 av en sinnesförvirrad före detta bolsjevik, L. Nikolajev, som hade uteslutits ur partiet, inte, som Chrusjtjov säger, för att han var trotskist, utan därför att han hade råkat i gräl med partibyråkratin. Kirov beviljades statsbegravning med alla hedersbetygelser och Stalin tycktes vara djupt rörd. Men det fanns många som trodde att det var Stalin själv som stod bakom mordet, och en sak som är säker är att Nikolajev inte handlade på uppdrag av någon oppositionsfraktion. Senare, 1938, blev den avsatte polischefen Jagoda, som stod inför rätta och dömdes till döden, anklagad för att ha underlättat mordet. I sitt hemliga tal, och också senare, har Chrusjtjov själv antytt att det var Stalin som inspirerade mordet och lovade en fullständig rättslig undersökning. Om denna verkligen ägde rum har emellertid aldrig några uppgifter om den sipprat ut. Det var mordet på Kirov som gav upphov till den stora utrensningen som tog sin början i Leningrad och under de efter varandra följande polischeferna vann spridning till alla delar av landet. Terrorn gjorde sig kännbar överallt och den överlevande befolkningen försjönk i ett tillstånd av kuvad och räddhågad apati.

och ordning som hedersvakt vid kistan medan leningradborna tågade förbi för att bjuda Sergej Mironovitj ett sista farväl. Jag kunde se att Kaganovitj var svårt skakad, till och med förskräckt. Jag har ingen uppfattning om vad de andra ledarna tänkte om Kirovs död. Jag iakttog Stalin noga när han stod där som hedersvakt. Han hade en enastående förmåga till självkontroll, och hans uttryck var absolut ogenomträngligt. Det föll mig inte ens in att han också kunde ha andra saker än Kirovs död att tänka på.

En del av mitt arbete som moskvakommitténs sekreterare bestod i att övervaka verksamheten vid NKVD:s moskvakontor. Chefen för detta kontor var kamrat Redens.² Han var Stalins svåger, till nationaliteten polack. Han var en god kamrat och hade varit partimedlem sedan 1914. Stalin lät sedermera skjuta honom. Jag fick av kamrat Redens reda på att NKVD:s verksamhet undergick en drastisk förändring efter mordet på Kirov.

Före detta mord använde sig Tjekan sällan av administrativa metoder när den hade att göra med folk. Med administrativa metoder menar jag arrestering och rättegång. Sådana metoder användes endast i fall som innefattade verksamhet av öppet antisovjetisk karaktär.³ I Moskva hade vi till exempel alltid försökt komma till rätta med arbetsnedläggelser och strejker genom att gå till barackerna och fabrikerna och förklara för arbetarna att vi måste höja produktionskvoterna för att hinna ifatt våra fiender. De arbetare som hade rekryterats från landsorten levde i obeskrivliga förhållanden — smuts, löss, kackerlackor, dålig mat och otillräckliga kläder. Och det hade en benägenhet att förvärra deras missnöje när deras kollektiva överenskommelser om produktionsnormerna reviderades till statens förmån. Vi satte oss då med dem och förklarade att det privata intresset ibland måste ge vika för statsintresset.

Allt detta förändrades plötsligt efter mordet på Kirov. Redens berättade för mig att han hade fått instruktioner att ”rensa” Moskva. Moskva var otvivelaktigt i behov av ett ordentligt purgativ. Där vimlade av icke önskvärda element — icke-arbetande, parasiter och profitörer. Vi gjorde upp en förteckning över personer som borde förvisas från staden. Jag vet inte vart dessa människor skickades. Jag frågade aldrig. Vi följde alltid den regeln att om man inte underrättades om någonting, innebar det att det var en sak som inte angick en, det var statens angelägenhet, och ju mindre man visste om det, desto bättre. Men hur som helst var deporteringen av kriminella element från Moskva första stadiet i den repression som inleddes efter mordet på Kirov.⁴

Medan rättegången mot oppositionsmännen i Leningrad pågick, var det Kaganovitj och Sergo Ordjonikidze som fungerade som ställföreträdare när Stalin och Molotov var borta från Moskva. En gång gick jag till centralkommitténs byggnad för att tala med Kaganovitj om någon fråga som rörde stadens förvaltning. När Kaganovitj fick veta att jag väntade på företrädare, bad han mig komma in i hans arbetsrum. När jag kom in, såg jag att han hade Sergo Ordjonikidze och Demjan Bednij hos sig. De konfererade om rättegången mot oppositionsmännen och om hur rättegången skulle skildras i pressen. En serie artiklar som fördömde oppositionsmännen publicerades för att

² S. Redens var genom gifte Svetlana Allilujevas morbror. Han var mycket aktiv under utrensningens år men försvann när Berija övertog ledningen av NKVD 1939.

³ Det hade förekommit ett stort antal arresteringar, med eller utan efterföljande rättegång, redan före mordet på Kirov. ”Antisovjetisk verksamhet” var en mycket tånjbar term. Men partiets enhet var ett heligt begrepp, och det var först efter mordet på Kirov som det faktiskt blev ett brott för partimedlemmar att avvika, eller att någon gång i det förflutna ha avvikit från den stalinistiska ortodoxin, även om det var hur obetydligt som helst.

NKVD, eller folkkommissariatet för inrikesärenden, hade grundats i juli 1934 för att efterträda GPU som i sin tur hade grundats 1921 av Lenin för att efterträda Tjekan, som också hade grundats av Lenin.

⁴ Det första stadiet av den repression som inleddes efter mordet på Kirov var i själva verket en våg av politiska arresteringar i själva Leningrad. Chrusjtjovs så kallade ”kriminella element” i Moskva hade ingenting med den saken att göra.

förbereda allmänheten på de hårda domar som i själva verket redan var bestämda.

Jag minns det här tillfället mycket väl. Sergo och Kaganovitj frågade Demjan Bednij: ”Nå, kamrat Demjan, har ni skrivit någon dikt som vi kan använda?”

”Ja, det har jag”, sade Demjan och läste upp dikten.

När han tystnade uppstod en besvärande paus. Det var Kaganovitj som först tog till orda: ”Det där var nog inte riktigt vad vi hade tänkt oss, kamrat Demjan”, sade han. Sergo, som var en häftig natur, brydde sig inte om att komma med några omskrivningar. Han uppmanade i livliga ordalag Demjan att göra ett bättre arbete. Demjan Bednij var en fetlagd person och helt skallig. Hans huvud såg ut som en stor kopparkittel. Han tittade på dem med sina snälla ögon och sade: ”Tyvärr tror jag inte att jag kan göra något bättre än det här. Hur jag än har försökt, är det här det bästa jag har lyckats pressa fram. Jag kan helt enkelt inte höja min hand mot oppositionsmännen. Jag förmår inte. Jag är helt impotent när det gäller dem.” I själva verket använde han ett betydligt råare uttryck som man endast använder i manligt sällskap.

Jag vet inte om det som Demjan skrev någonsin publicerades. Han var uppenbarligen inte helt övertygad om att oppositionsmännen var brottslingar. Det var därför han inte kunde uppåda den inspiration och den partianda som behövdes för att hudflänga dem i sin dikt. För att nämna min egen inställning stod jag naturligtvis på Kaganovitjs sida — det vill säga på Stalins sida. Men nu förstår jag varför Demjan hyste sina tvivel.⁵

Blomman av partimedlemmarna utrotades under det ohämmade våld som bröt ut kort efter den scen som jag bevittnade i Kaganovitjs arbetsrum. Många av vårt partis och vårt lands ursprungliga ledare utplånades. Var hade män sådana som Molotov eller Kaganovitj eller Vorosjilov eller Mikojan varit när Zinovjev, Kamenjev, Trotskij, Bucharin och Rykov ledde landets öden? Nästan hela den politbyrå som hade varit i verksamhet vid Lenins död var utrensad. Ta till exempel Zinovjev och Kamenjev som eliminerades som ledare för oppositionen: de hade gjort sig skyldiga till vissa misstag under revolutionen. Det vet alla människor. Men alla människor vet också någonting annat. Sedan de hade insett att de hade slagit in på fel väg, tog Lenin själv dem till nåder och gav dem viktiga uppgifter inom ledarskapet. Vid Lenins sida gav Zinovjev och Kamenjev partiet värdefull vägledning. När regeringen flyttade från Leningrad till Moskva, stannade Zinovjev i Leningrad. Han anförtröddes överinseendet över vår ursprungliga huvudstad, vår mest revolutionära stad, som hade höjt resningens baner under oktoberrevolutionen. Och Moskva anförtröddes Kamenjev. Men ändå ställdes dessa män inför rätta som brottslingar och skulle snart elimineras i sin egenskap av folkfiender!

Stalins utrensningar inom partiet spred sig från oppositionsmännen 1936 till högerflygeln 1938, då Rykov, Bucharin och andra folkets och partiets ledare ställdes inför rätta. Det är fullt berättigat att kalla dessa män ledare. Ta till exempel Rykov. Han blev ordförande i folkkommissariernas råd efter Lenins död. Han var i partiets ögon en man med stora förtjänster och en värdig representant för sovjetmakten. Men ändå blev han skjuten. Vad Bucharin beträffar, kallade Lenin honom ”vår Buchartjik”, och hans Kommunismens ABC var en förmedlare av den marxistisk-leninistiska visdomen till hela den äldre generationen. Också han ställdes inför rätta och eliminerades.⁶

⁵ Demjan Bednij, en beställningsförfattare som skrev dåliga dikter, kan vid det här tillfället ha hyst sina tvivel. Han hämtade sig emellertid snart och producerade en hel serie av vämjeliga ”dikter” i vilka han smutskastade de anklagade (bland dem också de huvudanklagade i den utrensning som senare drabbade Röda armen) och i vilka han krävde de strängaste straff.

⁶ För att fastställa den viktigaste kronologin: Medan utrensningen samlade krafter 1935, förberedde Stalin den första

Under denna period började partiet förlora sin auktoritet och blev i stället NKVD:s lydiga verktyg. Jag minns att sakernas tillstånd under den konferens som partiet i Moskva avhöll 1937 var följande: Alla kandidater som nominerades för medlemskap i stads- och regionalkommittéerna i Moskva skulle sållas och "sanktioneras" av NKVD. Varken centralkommittén eller partiet som sådant kunde fritt framföra sina egna kandidater. NKVD hade sista ordet när det gällde att bedöma de enskilda partimedlemmarnas verksamhet och avgöra om de kunde tilldelas högre parti-befattningar. Vi hade fostrats till att tro att detta förfaringsätt hjälpte de lokala partiorganisationerna att avslöja fiender som hade lyckats nästla sig in i de ledande partiinstanserna. Jag minns framför allt en händelse som ägde rum under partikonferensen i Moskva 1937. Där fanns en kommissarie från Militärakademien Frunze som sett från partikommitténs i Moskva synpunkt var en god kommunist och en god kamrat. När det motionerades om att hans namn skulle sättas upp på valsedeln, framgick det tydligt att delegaterna var entusiastiska för hans kandidatur. Hans nominering hälsades med dundrande applåder. Plötsligt fick jag ett meddelande från NKVD: "Gör vad ni kan för att förödmjuka denne man. Man kan inte lita på honom. Han upprätthåller förbindelser med folkfiender och kommer att bli arresterad." Vi lydte och återkallade hans nominering, men det var en smärtsam upplevelse för alla delegaterna. Redan följande kväll arresterades kommissarien.

Jemeljan Jaroslavskijs fall påminde mycket om detta.⁷ Han var en gammal bolsjevik och åtnjöt stor respekt inom partiet. Han var sekreterare i centrala kontrollkommissionens partikollegium, vilket innebar att han från partiets ståndpunkt ansågs stå över alla misstankar. Han nominerades

stora skenrättegången, den som Chrusjtjov här kallar rättegången mot oppositionsmännen i Leningrad. Hans verktyg var G. G. Jagoda, chefen för NKVD, vilken som den förste hade infört systemet med tvångsarbetskraft i Sovjetunionen. Denna rättegång som ägde rum i augusti 1936 kallades officiellt "rättegången mot den trotskistisk-zinovjevistiska terroristiska centern", och den slutade med att Lenins nära vänner G. E. Zinovjev och L. B. Kamenjev blev skjutna tillsammans med fjorton andra.

Kort därpå avskedades Jagoda för bristande nit och ersattes av N. Jezjov, ett patologiskt fall, en dvärg med vilken Chrusjtjov hade samarbetat i partikommittén i Moskva. Det var under Jezjov som utrensningarna definitivt tog fart och terrorn blev landsomfattande. Den andra skenrättegången, som förbereddes av Jezjov, ägde rum i januari 1937 och blev känd under namnet "rättegången mot den antisovjetiska trotskistiska centern". Den omnämns knappast av Chrusjtjov. De mest betydande offren var G. L. Pjatakov, en av Lenins protegéer som tidigare genom påtryckningar hade förmåtts att kräva dödsstraff åt Zinovjev; G. Sokolnikov, en ledamot av Lenins första politbyrå; K. Radek, den lysande journalisten, och ytterligare fjorton andra.

Den tredje stora förräderirättegången, som också var den mest effektfulla, ägde rum i mars 1938, och även den var förberedd av Jezjov. Det var "rättegången mot det antisovjetiska blocket av trotskister och högermän". Här fanns tjugo åtalade, av vilka de främsta den här gången var självaste Bucharin, Rykov, Lenins efterträdare som Sovjetunionens premiärminister, samt Jagoda, Jezjovs företrädare som chef för NKVD.

Vid alla dessa rättegångar anklagades de åtalade för konspirationer för att mörda Stalin, för att ha varit agenter för utländska underrättelseväsen och för ett flertal andra, smärre brott.

På sommaren 1937, mellan skenrättegångarna 1937 och 1938, skedde den hemliga rättegången mot och avrättningarna av gräddan i Röda armens högsta befäl, bland vilka den främste representanten var biträdande försvarskommissarien, marskalk Tjuchatjevskij, en rättegång som så småningom följdes av likviderandet av uppskattningsvis hälften av hela officerskåren.

Utrensningarna fortsatte i vansinnestakt ända till slutet av 1938 då det var Jezjovs tur att likvideras. Han efterträddes av Lavrentij Pavlovitj Berija, chefen för NKVD i Georgien, vars första uppgift det blev att likvidera utrensarna (varvid han passade på att utkräva hämnd mot gamla personliga fiender). Den stora massan av offer, bland dem många av de mest hängivna stalinisterna på höga poster, vilka själva med entusiasm hade kastat sig in i de tidigare utrensningarna, blev arresterade, torterade och skjutna utan rättegång och utan publicitet. De helt enkelt försvann från scenen. Chrusjtjov var ledare för partiorganisationen i Moskva under hela denna blodiga utrensning ända till januari 1938 då han skickades till Ukraina. Han blev ledamot av politbyrån just som denna *Jezjovsjjina* stod på sin höjdpunkt.

⁷ J. Jaroslavskij hade vunnit ryktbarhet i sin egenskap av ledare för "De militanta gudlösa liga", spjutspetsen för bolsjevikernas angrepp mot religionen.

som kandidat till medlemskapet i Moskvas regionalkommitté. Plötsligt fick jag ett telefonsamtal som meddelade att Jaroslavskij inte fick väljas in. Denna order var ett hårt slag för mig personligen, men jag måste lyda. Jag förmedlade instruktioner till de andra sekreterarna i regionalkommittén att inleda en agitationskampanj mot Jaroslavskij bland delegaterna utan att låta Jaroslavskij själv få nys om saken. Men det var för sent. Trots vår aktivitet blev han vald med en marginal av en röst. Efter konferensen gick kamrat Zemljatjka, som jag alltid hade respekterat, så långt att han skrev ett brev till centralkommittén i vilket han klandrade mig i min egenskap av sekreterare i staden Moskvas partikommitté, för den brist på respekt som hade kommit Jaroslavskij till del under konferensen. Naturligtvis kunde jag då förklara för henne att jag helt enkelt hade följt mina order. Och lika självklart ledde hennes brev inte till någonting.

Vad man ser av dessa historier är att eftersom varje befordran eller förflyttning av partianställda måste ske i enlighet med direktiv från NKVD, hade partiet förlorat sin ledande roll. Det var skandalöst.

Jag var personligen bekant med många av offren för den politiska terrorn. Några av dem hade jag känt ända sedan min tid i Donbass. Tag till exempel Ivan Tarasovitj Kirilkin. Han var chef för Rutjenkovgruvorna 1925-1926 och senare gjordes han till direktör för Makejevmetallverken, som han skötte mycket skickligt. Sedan hade vi Vasilij Bazulin. Han utförde ett rätt gott arbete som ledare för en fabrik i närheten av Juzovka.

Båda dessa män dödades 1937. De försvann från jordens yta utan att lämna minsta spår efter sig. Ingen ville tala om för mig vad som hade hänt någondera av dem. Jag vet inte hur många fabriksdirektörer och ingenjörer som likviderades på precis samma sätt. På den tiden var det inte svårt att bli av med någon som man inte gillade. Det enda man behövde göra var att utpeka honom som folkfiende. Den lokala partiorganisationen tittade flyktigt på rapporten, slog sig för bröstet i rättmätig indignation och såg till att NKVD tog hand om mannen.

Jag kände också Treivas.⁸ Hans namn var under 1920-talet känt i vida kretsar som en prominent gestalt inom Lenins förbund för kommunistisk ungdom [Komsomol). Han var en intelligent, duglig och rättskaffens man. Jag lärde känna honom genom partiorganisationen i Moskva då Treivas och jag under sex månader samarbetade i Baumandistriktet. Kaganovitj tog mig en gång avsides och varnade mig för att Treivas hade en svart fläck på sitt politiska förflutna. Uppenbarligen hade han tillhört den så kallade ”Ungdomsligan Nittiotre”, som en gång hade undertecknat en deklaration till förmån för Trotskij. Han mötte ett tragiskt slut. När Stalin föreslog att regionalkommittéernas sekreterare skulle företa inspektionsturer till Tjekans fängelse i deras verksamhetsområden, hittade jag också under en av dessa turer Treivas i ett fängelse. Han klarade sig inte undan köttkvarnen när det stora slaktandet började 1937.

Ibland hör man namnet Lomov nämnas i radion. Man får då höra hur Lenin instruerade Lomov att göra så och så. Var finns denne Lomov nu? Jag kände honom väl. Jag sammanträffade ofta med honom medan jag arbetade i Donbass efter inbördeskriget. Han fick hand om kolproduktionen i Ukraina, och jag besökte honom ofta på hans kontor i Charkov. Han var mycket respekterad i partiet som en man vars partiförtjänster gick ända tillbaka till de dagar då den revolutionära verksamheten fortfarande var underjordisk. Men ni vill kanske fortfarande veta var denne Lomov nu befinner sig? Svaret är — skjuten! Lomov finns inte mer.⁹

⁸ Kirilkin, Bazulin och Treivas var andraplansgestalter som delade samma öde som drabbade tiotusentals andra liknande människor.

⁹ G. I. Lomov (hans verkliga namn var Oppokov) var ledamot av Sovjetunionens folkkommissariers råds kontrollkommission. Han blev arresterad och skjuten på order av Molotov.

Till och med de män som stod Stalin närmast likviderades under denna vansinniga hetsjakt. Låt oss se på Ordjonikidzes öde.¹⁰ Kamrat Sergo, som vi alltid kallade honom, var en populär gestalt. Han åtnjöt välförtjänt respekt inom hela partiet. De tre kaukasierna — Stalin, Mikojan och Sergo — var under många år oskiljaktiga. Men även om Stalin och Sergo var både georgier och gamla bolsjeviker, var de som människor helt olika. Trots sitt explosiva temperament var Sergo en man med ridderlig karaktär och mycket respekterad för sin lättillgänglighet, sin mänsklighet och sin rättrådighet. Sergo godkände aldrig det slaktande som försiggick inom partiet. Jag minns till exempel att han hyste stor respekt och sympati för Lominadze.¹¹ En gång besökte han mig till och med på moskvakommittén och frågade på sin tjocka georgiska dialekt om jag inte kunde ingripa till förmån för Lominadze. Jag sade då att det inte var mycket jag kunde göra, eftersom Lominadze var en aktiv oppositionsman som hade givit partiet fullgoda skäl för att brännmärka honom. Sergo uppmanade mig emellertid ivrigt att göra vad jag kunde för att se till att Lominadze lämnades i fred. Trots alla hans ansträngningar blev emellertid också i fortsättningen ett stort antal människor stämplade som folkfiender, och till slut stod Sergo inte längre ut med det. I början av 1937 sköt han sig. Det var först många år senare som jag fick reda på sanningen bakom hans död. Stalin mörklade mycket skickligt hela historien. Jag hörde om Sergos död först när Abel Sofrenovitj Jenukidze en dag ringde till mig och sade: ”Kamrat Chrusjtjov, kom genast till mitt kontor. Det är viktigt.”¹²

Jag begav mig raka vägen till Kreml och frågade: ”Vad står på, Abel Sofrenovitj?”

”Sergo är död.”

”Vad säger ni? Jag såg ju honom för en liten stund sedan.”

”Han dog mycket plötsligt. Ni måste ha vetat att han var mycket sjuk. Regeringen har tillsatt en kommission som skall ordna begravningen, och ni är utsedd till medlem.”

Hela proceduren för en vederbörligen högtidlig statsbegravning följdes. Jag höll på moskvakommitténs vägnar ett begravningstal under ceremonin vid Leninmausoléet. Jag sörjde Sergo uppriktigt. Han hade alltid varit påfallande vänlig mot mig. Jag hade haft stor nytta av hans faderliga beskydd.

Jag fick inte reda på att han hade begått självmord förrän under kriget när jag åt middag med Stalin och några andra av kamraterna och helt apropå råkade ta upp frågan om Sergo.

”Sergo! Ja, det var en riktig karl. Så synd att han dog så tidigt. Vilken förlust!”

Det uppstod en besvärad tystnad. Jag insåg att jag hade gjort mig skyldig till en blunder. När vi steg upp från middagsbordet frågade jag Malenkov: ”Vad har jag sagt som jag inte borde säga?”

”Vet ni inte det?”

”Nej.”

”Menar ni faktiskt att ni trodde att Sergo dog en naturlig död? Visste ni inte att han sköt sig? Det

¹⁰ Sergo Ordjonikidze, som hade stått Stalin mycket nära, tog avstånd från hans excesser och kritiserade personligen sin herre. Strax efter detta dog han under omständigheter som fortfarande är ouppklarade. Han blev inte formellt avrättad. Han hedrades efter sin död. I sitt hemliga tal sade Chrusjtjov att han tvingades att begå självmord. Men ännu i dag vet ingen exakt vad som hände.

¹¹ V. V. Lominadze, en av Stalins tidigaste anhängare, en man som var självständigare än de flesta, stämplades som konspiratör under den andra och tredje skenrättegången.

¹² A. S. Jenukidze, en annan georgier, var en stalinist som i likhet med Kirov och Ordjonikidze opponerade sig mot Stalins med tiden allt större brutalitet. Eftersom han avsattes från sina befattningar och ställdes utanför lagen redan 1935, är det svårt att förstå att detta samtal kan ha ägt rum.

”där kommer Stalin aldrig att förlåta er. Ni såg hur besvärad han såg ut när ni nämde Sergos namn. Det var mycket oförsiktigt av er.”

Naturligtvis visste inte heller Malenkov vid tiden för Sergos död någonting om självmordet. Han stod inte Stalin lika nära som jag. Han hade endast fått reda på saken indirekt.

Efter Stalins död berättade Anastasij Ivanovitj Mikojan, som hade stått Sergo mycket nära, för mig att han så sent som kvällen före självmordet hade haft ett samtal med Sergo. En lördagskväll hade de tillsammans gått på en promenad runt Kreml. Sergo berättade för Anastasij Ivanovitj att han inte orkade leva vidare. Han sade att det var omöjligt att tolerera vad Stalin gjorde partiet, och att han inte längre hade krafter att kämpa emot. Följande dag, som var en söndag, sköt han sig. Kamrat Sergo var en sällsynt hederlig man.

Kort efter Sergos död slog Stalin till mot det gamla gardet inom Röda armen. Jag kan inte räkna upp alla de generaler han likviderade, men jag vill gärna berätta om några av dem.

Tuchatjevskijs arrestering kom som en blix från klar himmel. Han var vår lysande ställföreträdande försvarskommissarie. Vid tjugosex års ålder hade han under inbördeskriget fört befäl över västfronten. Lenin anförtrodde honom operationen mot det upproriska Kronstadt, liksom också operationerna mot Antonov och Koltjak. När Tuchatjevskij avrättades hördes en hel del elakt förtal från män som hade stått i kontakt med honom under inbördeskriget — män som inte nådde honom upp till knäna, för att inte tala om naveln. De började sparka den redan döda kroppen och klandra honom för sina egna misstag under inbördeskriget. Men enligt experternas utlåtanden hade dessa misstag kunnat ske endast därför att Tuchatjevskij inte hade fått ett tillräckligt högt befäl. Och som faktum kvarstår att Lenin anförtrodde Tuchatjevskij många kritiska operationer som gällde landets liv eller död.

Jag hade varit ytligt bekant med Tuchatjevskij och brukade träffa honom när jag arbetade som förste sekreterare för stads- och regionalkommittéerna i Moskva. Vi brukade tala i telefon och träffa varandra vid plena. Ibland förde han mig ut i terrängen för att demonstrera något nytt vapen eller någon ny ingenjörsutrustning. Han hade en djup förståelse för militära innovationer och betraktade alla sådana tekniska framsteg som synnerligen betydelsefulla. Jag är övertygad om att om han inte hade blivit avrättad, skulle vår arme ha varit mycket bättre utbildad och utrustad när Hitler gick till anfall.

Sedan hade vi Gamarnik. Han var chef för Röda arméns politiska direktorat, vilket innebar att han inte bara var en god soldat utan också en betydande politisk gestalt. Han hade spelat en betydelsefull roll när Röda armén skapades. Det berättas att Gamarnik inte blev avrättad. Ja, det stämmer. Han sköt sig. Han hade klart för sig att han skulle bli arresterad, och när de kom och knackade på hans dörr, förde han pistolen till tinningen och tryckte av. Bödlarna kom för att släpa honom till stupstocken, men han ansåg det bättre att ända sitt liv för egen hand. Gamarnik var en mycket hedervärd man.

Andra offer var Jegorov¹³ — en av våra största militära ledare, chefen för sydfronten under inbördeskriget — och Jakir.¹⁴ General Jakir var en förhållandevis ung man. Han hade varken deltagit i första världskriget eller revolutionen. Hans karriär började under inbördeskriget då han anslöt sig till ett nyuppsatt förband. På den tiden var vi beväpnade med vad vi kunde få tag på, men vårt huvudvapen var vårt hat till den gamla borgerliga kapitalistiska regimen och vår

¹³ Marskalk Jegorov blev arresterad och skjuten relativt sent under utrensningarna i armén, sedan han för en kort tid hade varit Tuchatjevskijs efterträdare som ställföreträdande försvarskommissarie.

¹⁴ Jakir, till graden armégeneral och chef för Kievs militärdistrikt, var far till historikern Pjotr Jakir, i dag en av ledarna för den sovjetiska oliktänkande intelligentsian.

hängivenhet för det nya socialistiska sättet att leva för vilket inbördeskriget utkämpades. Jakirs förband växte till en division, och han fick befälet över den. Han och hans trupper blev avskurna från Röda armén i södra Ryssland, men han lyckades bryta sig ut från inringningen och leda sin division rakt genom vitgardisternas linjer samt återförenera sig med våra huvudstyrkor. Efter inbördeskriget förde Jakir befälet över trupperna i Ukraina och på Krim. Plötsligt blev han arresterad och avrättad. Så gick det också med Eideman — en man som var både poet och soldat, en av våra mest framstående militära ledare.¹⁵

Vi kommer nu till fallet Blücher.¹⁶ Tidningarna talade ofta om Blücher. Blücher var den förste som dekorerades med Röda fanans orden, Blücher gjorde si, Blücher gjorde så, Blücher, Blücher, Blücher. Blücher var proletär, han var arbetare, rörläggare till yrket. Han var en militär som själv hade skapat sin karriär. Han förvärvade sina erfarenheter under första världskriget och förde befälet över högre förband under inbördeskriget. Senare skickades han till Kina som rådgivare åt Chiang Kai-shek. Han förde också befälet över trupperna i Fjärran Österns militärdistrikt. Vi litade på honom både som militär ledare och som politisk gestalt. Var var då Blücher när han verkligen behövdes under kriget mot Hitler? Han var redan död. Men hur? Dog han en naturlig död? Nej, han blev avrättad. Han blev arresterad och skjuten som folkfiende.

Nu reser man ett monument till Blüchers minne, vilket är det minsta man kan göra. Men monumentet borde berätta hela sanningen om honom, och de som inte vill att hela sanningen skall komma i dagen borde skämmas. Varje monument till Blüchers ära borde låta folket veta att det inte var en naturlig död som berövade oss hans talanger i kriget mot tyskarna; nej, Blücher föll, driven i döden av en man som vi enligt Lenins utsago inte borde lita på.

På senare år har jag ett flertal gånger sett filmen Järnforsen, och den har alltid gjort ett djupt intryck på mig. Järnforsen var också en bok. Det var den första boken om inbördeskriget jag läste. Den var skriven av vår talangfulle författare Serafimovitj. Nu har den också visats på vita duken. Så snart jag ser denna film förföljs jag av tanken: ”Var har jag sett denne tappre, kloke general som för befälet över Tamanarmén?” I filmen och i boken kallas han Kozjuch, men hans verkliga namn var Kovtyuch.¹⁷ Han var den man som visade så lysande intelligens, skicklighet och mod när han bröt sig genom de vitas inringning och ledde Tamanarmén genom de fiendliga linjerna. De som såg denne general i aktion hade ingenting annat än gott att säga om honom. Nu frågar ni kanske: ”Var finns denne Kozjuch-Kovtyuch nu? Hur gick det med honom? Vad gjorde han under kriget mot Hitler?” Kovtyuch var borta när andra världskriget bröt ut. Han blev arresterad tillsammans med andra ”folkfiender” och skjuten.

Jag stod personligen mycket nära Ivan Naumovitj Dubovoj.¹⁸ Han kom från en proletärfamilj. Hans far var gruvarbetare vid Don. Dubovoj gick igenom en officersskola under första världskriget. När inbördeskriget bröt ut, gjordes han till ställföreträdande chef för en division över vilken befälet fördes av Sjtjors. Jag träffade ofta Dubovoj vid det ukrainska kommunistpartiets kongresser. Jag blev mycket nära bekant med honom under åren 1928 och 1929 då jag var chef för regionalkommitténs i Kiev organisationsavdelning. Dubovoj var chef för Kievskas militärdistriktet. Jag brukade fara ut med honom för att inspektera trupperna. Jag var mycket glad

¹⁵ General R. P. Eideman hade varit arméchef under inbördeskriget. När han blev arresterad och skjuten var han ledare för den civila försvarsorganisationen.

¹⁶ Marskalk Blücher var chef för trupperna i Fjärran östern och kanske den dugligaste av Röda arméns högre befälhavare. Han blev arresterad i augusti 1938, förhördes personligen av Berija som kort dessförinnan hade efterträtt Jezjov.

¹⁷ General Kovtyuch, som var armékårschef, blev skjuten i juli 1938.

¹⁸ I. N. Dubovoj, också han armégeneral, blev skjuten i juli 1938.

för att vi hade sådana befälhavare i Röda armén, män som till kropp och själ var hängivna revolutionen, sovjetmakten och socialismen.

När folkfienderna avslöjades, distribuerade Stalin Tuchtatjevskijs, Jakirs och andras vittnesmål till medlemmarna av politbyrån. Bland dessa vittnesmål fanns en bekännelse, skriven med Ivan Naumovitj Dubovojs egen hand. Han skrev att han dödade sin chef Sjtjors under inbördeskriget. Så här skrev han i sin bekännelse:

”Sjtjors och jag låg på marken och följde med striden. Plötsligt öppnade en fientlig kulspruta eld i vår riktning. Kulorna slog ner på alla sidor om oss. Sjtjors låg framför mig. Han vände på huvudet och sade: 'Vanja, Vanja, de vita har en bra kulspruteskytt. Titta så träffsäkert han skjuter på oss.' Några ögonblick senare vände han sig om igen och öppnade munnen för att säga något. Det var just då som jag dödade honom. Jag sköt honom i huvudet. Jag dödade honom för att få inta hans plats som chef för divisionen.”

Ni kan föreställa er vilken avsmak jag kände när jag för första gången läste denna bekännelse. Jag hade alltid respekterat Dubovoj, och plötsligt upptäckte jag att han hade gjort något så lumpet som detta. Jag klandrade mig själv: hur kunde jag ha varit så blind? Varför hade jag inte vetat att Dubovoj var Sjtjors mördare?

Men vid tiden för XX:e partikongressen 1956 — när vi öppnade arkiven och tittade på dossiererna över alla de människor som hade förklarats som folkfiender och blivit skjutna eller strypta — upptäckte jag att Dubovojs bekännelse var en ren lögn. Jag hade en andra gång blivit förd bakom ljuset. Första gången var när min aktning för Dubovoj som en hederlig man skakades av hans bekännelse om mordet på Sjtjors. Nu var jag förd bakom ljuset för andra gången, den här gången av Dubovojs egen mördare — Stalin själv.

I slutet av 1930-talet förberedde Hitler sitt anfall och gjorde vad han kunde för att underminera vårt militära ledarskap. Vi hjälpte honom ganska effektivt på traven genom att förinta gräddan av vår personal i ledande befattningar, vårt partiledarskap och vår vetenskapliga intelligentsia. Blodbadet nådde sin glödgheta kulmen 1937. Det var ingen tillfällighet att 1937 var det år då vi för första gången inte lyckades fullfölja vår industriella plan. Allt detta måste tas i betraktande när man gör en objektiv analys av de första månaderna av andra världskriget. Förintandet av arméns gamla garde betraktades länge som någonting för vilket man kunde prisa de ansvariga i stället för att man skulle ha stämplat det som ett brott för vilket de borde ha straffats. Och vem var det som fick betala för detta brott? Armén, folket och landet.

Man kunde få ihop en hel bok som inte innehöll något annat än namnen på de framstående militära, parti-, administrativa och diplomatiska ledare allesammans män av den leninistiska skolan — som blev Stalins första offer. Hederliga, lojala leninister som var hängivna revolutionens sak — de var de första som ljöt döden när Stalin utövade sitt godtyckliga herravälde över partiet.

De flesta av de generaler som dog för Stalins hand har nu återfått sitt goda namn. De rehabiliterades vid XX:e partikongressen. Men långt efter detta har många saker som har nära samband med dem blivit nertystade. Man borde inte nöja sig med att återge alla dem som likviderades heder och ära, de borde också framställas för folket som martyrer för den terror som bedrevs av Stalin under slagordet kampen mot folkfienderna.

Varför begick Stalin dessa brott? Var han förd bakom ljuset? Och om så var, frågar man sig av vem? Och med hur många liv fick vi betala att han lät sig föras bakom ljuset?

Lästips

Chrusjtjovs "hemliga tal" 1956

[Chrusjtjovs tal 1956](#) (det "hemliga"talet som C. höll vid 20:e partikongressen 1956)

[Chrusjtjov minns den 20:e partikongressen](#)

Martin Fahlgren: [Chrusjtjovs tal 50 år](#) (om talet och dess konsekvenser)

Om Moskvarättegångarna

Pierre Broué: [Moskvaprocesserna](#) (bok).

Kenth-Åke Andersson: [Om Moskvarättegångarna](#)

Vadim Z Rogovin: [1937: Stalins år av terror](#) och [Förberedelserna inför den tredje skenrättegången](#),

Tidsdokument:

Leon Sedov: [Rödbok om Moskvarättegångarna](#) (skrift från 1936)

Leo Trotskij: [Stalins brott](#) (1937), [Fallet Leo Trotskij](#) (bok från 1937, påbörjad), [Om Moskvarättegången -38](#)

[Resolution om Moskvaprocessen av P.O.U.M.s exekutivkommitté](#) (augusti 1936).

[Moskvaprocessen. Rättvisa eller justitiemord?](#) (skrift utgiven av Socialistiska Partiet 1936)
[Stalin som socialismens dödgrävare](#) (skrift från 1938)